УДК 811.214.21 ‘ 373

Рибалкіна Ю., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ РОСЛИН ТА РОСЛИННИХ ПРЕПАРАТІВ В ІНДІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЙНІЙ МЕДИЦИНІ

У статті зосереджено увагу на питанні лексики на позначення назв рослин та рослинних препаратів в індійській традиційній медицині як продовження комплексного дослідження лексики традиційної медицини мовою гінді. Розкрито особливості семантики та етимології назв лікарських рослин, що використовуються в індійській традиційній медицині вцілому, та в Аюрведі зокрема. Виділено семантичні групи лікарських рослин з зазначенням їх етимології та відповідників латиною та українською мовою. Семантичний аналіз досліджуваного прошарку лексики дозволяє виявити особливості номінації рослин в мові гінді.

Ключові слова: *лексика лікарських рослин, лексика флори, лексика лікарських рослинних препаратів.*

Лексика на позначення рослин відзначається великою інформативністю, оскільки флора споконвіку посідає в житті людини важливе місце [Сафарова 1983, 122].

Серед широкого обсягу робіт, що так чи інакше пов’язані з традиційними знаннями людства про рослини, є такі, що зосереджені на якій-небудь одній складовій – словниковому фонді чи мотиваційному аспекті номінації флори, древніх текстах чи використанні рослин в медицині, а існують і такі, що торкаються усіх цих аспектів.

На матеріалі окремих мов розглядалося формування лексики на позначення рослин: української (Галайчук В. В., Калько В. В., Рогальська І. І., Сабадош І. В., Фещенко М. М.), французької (Лазарева М. Н.), серболужицької (Адаменко С. Л.), башкирської (Сафарова Р. З.) та інших. Також, ботанічна номінація досліджувалася на матеріалі декількох мов (Подолян І. Е., Сердюк А. М.). Дослідження також торкаються, зокрема, найменувань лікарських рослин (Калько В. В., Панасенко Н. І., Фещенко М. М.). Роботи присвячені дослідженню рослин відрізняються географічним обхватом – від одного селища чи діалекту до компаративних робіт на матеріалі двох чи кількох мов.

Найменування рослин в мові гінді досі не були об’єктом лінгвістичного аналізу. Саме цим зумовлена ***актуальність*** пропонованого дослідження, спрямованого на виявлення особливостей номінації рослин та рослинних препаратів, що використовуються в індійській традиційній медицині.

Медичні сюжети траволікування зустрічаються ще у ведичній літературі. Так, описи омолоджуючої терапії, лікарських рослин та їх впливу, препаратів, що нормалізують статеву функцію, а також близько 28 видів хвороб та ліків, що допомагають при їх лікуванні неодноразово зустрічаються у Ведах. У Рігведі описано 67 лікувальних трав, в Яджурведі - 81, в Атхарваведі - 290, опис властивостей ще 130-ти з них можна знайти в інших Брахманічних текстах.

У період раннього середньовіччя з'являється ятрохімія (Раса-шастра – алхімія) - лікування хвороб гомеопатичними засобами. Основи траволікування як і перелік лікарських рослин та їх якостей закладені в розділі Аюрведи - Драв'ягуна (фітофармакологія), який вивчає використання трав і спецій з лікарською метою. Драв'ягуна є древнім медичним трактатом, збіркою медичних знань на основі аюрведичних словників з фармакології.

В основних медичних трактатах з Аюрведи, Чарака Самхіта та Сушрута Самхіта, перераховано відповідно 341 та 395 лікарські рослини. В трактаті Бхавпракаш Нігханту, що присвячений аюрведичним лікарським рослинам, згадуються лікарські та терапевтичні якості 470 рослин. Наведені в класичних текстах лікарські рецепти нараховують більш ніж 20 тисяч найменувань. Різноманітні комбінації в рослинних препаратах роблять їх кількість нескінченою, проте кожна рослинна комбінація має обмеження як щодо складу, так і застосування.

З приходом мусульман та англійців до Індії здійснювалися переклади аюрведичних словників фармакології. Грандіозна робота була здійснена в британський період – було укладено тексти найважливіших трактатів з медицини Матеріа Медика та Фармакографія Індії [Чайтанья Яті 1992, 287].

Для сучасного етапу розвитку лінгвістичного дослідження назв рослин індійської традиційної медицини характерна значна кількість дво- та багатомовних словників лікарських рослин, брошур фітонімічної лексики для практиків Аюрведи, глосаріїв та каталогів лікарських рослин та їх медичних властивостей, де подані лексеми мовою гінді та санскрит, а також їх латинські, англійські відповідники. До них можна віднести дослідження індійських та англійських вчених: Брандіс Д. (1911), Муджумдар Г. П. (1927, 1935), Басу С. К. (1966), Рой (1967), Чопра Г.Л. (1975), Рандхава М.С. (1979), Банерджі С. К. (1980), Дутт К.Л. (1980), Кіртікар К.Р. та Басу Р. Д. (1981), Дей К.Л. (1984), Балапуре К.М., Махешварі Дж.К. та Тандон Р.К. (1987), Раі М.К. та Шукла Х.Д. (1989), Сенсарма П. (1989), а також публікації Ради наукових та промислових досліджень Індії «Wealth of India» (Скарби Індії) [Сенсарма 1992, 202].

Аюрведичній фармацевтичній промисловості Індії близько 100 років. Найбільш відомі виробники: Дабур (Dabur) на сході, Додх Папасвер (Dodh

Pappaswer) на заході, Коттакал (Kottakkal) на півдні та Вайд'я Натх (Vaidya Nath) на півночі. Даний промисловий сектор швидко росте, на сьогодні зареєстровано близько 7 тисяч виробників лікарських засобів рослинного походження. Даний напрямок отримав новий поштовх в індійському інституті фармакології у зв'язку з визнанням Аюрведи на міжнародному рівні. Фармацевтичні інститути проводять навчання згідно з програмою, що включає аюрведичну фармацевтику як складову фармакогнозії і медичної хімії. [Шарма, Азіз Ахмад 1992, 199]

Матеріал лінгвістичного дослідження складають найменування рослин та рослинних препаратів мовою гінді, відібрані шляхом суцільної вибірки зі словників, глосаріїв та каталогів лікарських рослин мовою гінді. Для дослідження залучено також дані перекладних, етимологічних та ботанічних словників, довідкова література і спеціальні дослідження, присвячені найменуванню лікарських рослин Індії [7-15].

Лексика флори, як і будь-яка інша відособлена група лексики, не є за своїми характеристиками чимось чужорідним в загальній системі мови. Її існування і функціонування забезпечуються структурно-семантичними зв'язками з іншими групами лексики. Однак, найменування рослин мають також специфічні риси (способи номінації, структурні моделі, географічне поширення лексем), які виділяють їх серед інших груп лексики [Копалева 2007, 35].

У роботі досліджуваний матеріал розглядається в таких аспектах: шляхи та способи номінації лексики флори, синонімічні варіанти назв за походженням.

Оскільки згідно з вченням індійської традиційної медицини, зцілення потрібно шукати в єдності з природою, то значний пласт її лексики складають назви рослин, рослинних препаратів, що широко використовуються і до сьогодні з лікувальною метою.

Так, спостерігаючи та накопичуючи знання про властивості рослин, древні індійці виробили правила збору, сушки, зберігання та застосування лікарських рослин. Біологічно активні речовини утворюються та накопичуються в рослинах в певні періоди їх розвитку, тому збирати їх потрібно в певні періоди. Крім того, готувати лікарський матеріал потрібно залежно від того, яка частина рослини вважалася цілющою.

При лікуванні індійські лікарі використовували найрізноманітніші рослини. Згідно традицій індійської медицини усі трави діляться на «гарячі» та «холодні» залежно від переважання в них енергії вогню або води. Застосування «гарячих» трав може викликати спрагу, запаморочення, відчуття печії. Вони зігрівають організм, виводять шлаки, згубно діють на бактерії. «Холодні» трави, навпаки, охолоджують організм, надають пружність тканинам та органам зменшують запалення, освіжають.

Лексику на позначення назв рослин ми пропонуємо поділити на кілька тематичних груп:

- *Лексеми на позначення частин рослини, що використовуються з лікувальною метою*: phal «плід», pushp «квітка», kand «коренеплід», tvak «шкірка», patr «листя», mul «корінь», niryas «сік/смола».

- *Лексеми на позначення способів приготування лікарських рослин*: svaras «екстракт з свіжого соку рослини»; kalk «паста, отримана шляхом дроблення м'якоті рослини»; lepan «паста», kvath, pakya, shrit «відвар»; phant «гарячий настій»; him «холодний настій»; chUrn «порошок»; ghrit, siddhghrit «гхі, очищена лікарська олія»; tel, siddhtel «лікарська олія»; avlep «лікарський джем»; avleh, leh «лікарський засіб з медом/сиропом, anjan «мазь *(для очей)»,* alep «мазь», uddharsh «порошок для натирання», kashay «екстракт», raskriya «напівтвердий екстракт», ragyukti «приготовлене у вигляді маринаду», ghreyakalp «інгаляційний препарат», nirdhahras «сік, отриманий зі свіжої рослини шляхом спалювання», sneḥ«жирний препарат», snehsharkṛa«жирний препарат з цукром», svarsavit churn «порошок, просочений соком лікарської рослини», guti «пилюля», vati «таблетка», arishtha «лікарське вино виготовлене з відвару рослин».

- *Назви рослин, що використовуються в індійській традиційній медицині*:

· atibaḷa(S) kandhi-dabi, davalya-kangahi (H) *abutilon indicum (L)* «канатник індійський»;

· adhoguḍa(S) *raphanus sativus (L)* «редька посівна»;

· ananta, ksirini (S) anantamul, sariva(H) *hemidesmus indicus (L)* «сарсапаріла»;

· anannasaḥ(S) anānās (H) *ananas sativus (L)* «ананас звичайний»; annāmayaḥ(S) argat (H) *claviceps purpurea (L)* ріжки червоні; apāmārgaḥ(S) charchira (H) *achyranthes aspera (L)* «гірчак перцевий»;

· aparājitā (S) koyal, aparājiṭā(H) *clitoria ternatea (L)* «кліторія трійчата»;

· abhayā(S) harde, hare, haritaki (H) *terminalia chebula (L)* «терміналія хебула»;

· amarballi (S) amarbel (H) *cassytha foliformis (L)* «касита ниткоподібна»;

· amritphalaṃ(S) nāshapāṭi(H) *pyrus communis(L)* «груша»;

· amriṭā(S) giloya (H) *tinospora cordifolia (L)* «тіноспора серце листа»;

· ārukaḥ(S) ālubokhārā (H) *prunus communis (L)* «слива звичайна»; ārdrjaṃ(S) sonth, sunth (H) *zingiber officinale (L)* «імбир лікарський»;

· ābarttaḳi(S) tarbar, ānvli (H) *cassia auriculata (L)* «касія золотиста»;

· ābartani, ābarttaki, ābartphala (S) maror phali (H) *helicteres isora (L)* «геліктерес ізора»;

· āsuri (S) asal, raaii (H) *brassica juncea (L)* «гірчиця сарептська»;

· ikshuh (S) ganna, iikh (H) *saccharum officinarum (L)* «цукрова тростина»;

· umạ(S) alsi, tisi (H) *linum usitatissimum (L)* «льон звичайний»;

· kāmālaṃ(S) kāmal (H) *nelumbo nucifera (L)* «лотос горіхоносний»; kāprāṣi(S) kapās ruuii (H) *gossypium herbaceum (L)* «бавовник трав'янистий»;

· kāfi(S) ithiyopiyaa kaafi (H) *coffea arabica (L)* «кава аравійська»;

· kāsṇi(S) kāsṇi(H) *cichorium intybus* «цикорій звичайний»;

· garjaram, grinjanam, gājaraṃ(S) gājar (H) *daucus carota (L)* «морква звичайна»;

· godhumā (S) anaaj, gehuf (H) *triticum aestivum (L)* «пшениця»;

· chukā (S) chukā, khatpālak (H) *rumex vesicarius (L)* «щавель дикий».

Ми наводимо санскритські татсами з відповідниками мовою гінді та латиною, оскільки аюрведичні лікарські препарати, що надходять з Індії, дуже часто мають назви мовою санскрит та гінді, що може викликати труднощі в їх ідентифікації.

Варто зазначити, що більшість праць мовою санскрит містять фрагментарні описи рослин, що ускладнює ідентифікацію рослини згідно сучасної родо-видової класифікації. Навіть Чарака та Сушрута в своїх трактатах наводять неповний опис лікарських рослин. Крім того, одна і та ж сама рослина має кілька лексичних відповідників в мові санскрит. Частини рослини та лікарські препарати також мають спеціальні назви. Такий плюралізм назв ускладнює ідентифікацію рослини та її виду.

Часто науковці-ботаніки не збігаються в своїх поглядах щодо наукових еквівалентів до назв рослин мовою санскрит, при цьому санскритські синоніми можуть позначати різні рослини. Наприклад, paribhadra (S) є синонімом parijata (S), проте дослідники Балапуре, Махешварі та Тандон (1987) стверджують, що *Erythrina orientalis* (L) є ботанічним еквівалентом санскритської лексеми paribhadraka, в той час як санскритська лексема parijata відповідає *Nyctanthes arbortristis* (L).

Таких прикладів багато, їх можна знайти в аутентичних санскритських трактатах, зокрема в Пуранах. Індійський дослідник П. Сенсарма стверджує, що Гаруда Пурана та Маха Пурана (850-100 ст.) містять синоніми 144 назв рослин мовою санскрит [Сенсарма 1992, 210].

- *Назви рослинних препаратів, що використовуються в індійській традиційній медицині:* jari-buti, āhār anupurak (H) «рослинні препарати»; nasya «назальні каплі», abhysyandis «трави, що спричиняють гіперемію», agnisadana «рослини, що зменшують апетит», amavataghana, amavatham– «анти ревматичні трави», anahagna, anuloma «проносне», artavajanana «рослинні препарати стимулюючі овуляцію», balya «тонізуючі трави, що стимулюють силу»,

basti shodan «трави, що очищують сечовий міхур», buddhi smruti prada «трави, стимулюючі інтелект та розумову діяльність», chakshushva «трави що стимулюють зір», chardi «трави, що стимулюють блювоту», chardi-nigrahana «проти блювотні трави», chedana «відхаркуючі трави», та багато інших.

Узагальнюючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки:

- назви лікарських рослин індійської традиційної медицини переважно не мають нічого спільного з відповідними назвами латиною, наприклад: japā(S) gudhal, odhul (H) *hibiscus rosa sinensis* (L) «китайська троянда»; jambirah (S) jambiri nimbu, bara nimbụ(H) *citrus limononum* (L) «лимон». Крім того, ботаніки пропонують кілька різних латинських еквівалентів до певних санскритських назв рослин, наприклад: Amrita (S) *Eulophia campestris Wall.* (L), *Tragia involucrate* (L); Citraka (S) *Plumbago zeylanica* (L), *Stephyleaemodi Wall.* (L).
- З точки зору етимології переважна більшість назв рослин та рослинних препаратів в ЛІТМ це санскритські татсами, що ввійшли до мови гінді без змін, чи зазнавши незначних фонетичних змін. Наприклад: chuka (S), chUka (H) «щавель»; ativisha (S)atisa (H) «аконіт, борець різнолистий» та інші. В мові санскрит надзвичайно розвинена синонімія назв рослин, що ускладнює їх наукову ідентифікацію.
- Одною з особливостей лексики на позначення рослин в СЛМГ є те, що певні санскритські лексеми не мають латинських відповідників, оскільки позначають рослини притаманні лише індійському континенту та не відомі раніше європейській науці.
- До лексики флори СЛМГ вцілому та лікарських рослин зокрема широко проникають запозичення з арабської та перської мов. Дані лексеми наводяться і в класичній енциклопедії Драв'ягуна з позначкою А – арабська та Р – перська лексема. Це зумовлено тим, що в 10-тому столітті відбувався дуже інтенсивний обмін науковими і медичними знаннями між арабським світом і Індією. Різні книги з Аюрведи були перекладені арабською і потім включені до арабських текстів. До арабо-перських запозичень можна віднести наступні: ālū «слива» < ālū P, ālū bukhāra, «верблюжа слива», «перська слива», «сушена слива»; anār «гранатне дерево» < anār P, pācak(H), pācak (S); angūr «виноград» < P angū; anjbār «гірчак зміїний» < P anjabār, injabār; bādām «мигдаль звичайний» < bādām P; banafśā «фіалка» < banafśe P; yāsmīn «жасмин» < yāsaman P, yāsamin A, chamelī (H); murabbā «фруктовий джем» < A murabbā ; mugīlān = mugailān «акація синегальська» < A (скорочена форма арабськ. ummu gīlan 'мати гоблінів та джинів').

Дослідження лексики лікарських рослин в мові гінді є складовою частиною комплексного дослідження лексики індійської традиційної медицини,

їх семантичні та етимологічні особливості допомагають більш глибоко розкрити сутність лексико-семантичного поля індійської традиційної медицини вцілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коппалева Ю. Э. Финская народная лексика флоры (становление и функционирование). – Петрозаводск: 2007. – 287 с..

2. Сафарова Р. З. К вопросу об изучении ботанической терминологии башкирского языка (на материале названий растений) / Р. З. Сафарова // Вопросы лексикологии и лексикографии башкирского языка. – Уфа: 1983. – С. 121–124.

3. Guru Nitya Chaitanya Yati. Ayurveda – A holistic science // Ancient Science of Life, 12 (1-2). – 1992. – 286-288.

4. Mutheeswaran S., Pandikumar P., Chellappandian M., Ignacimuthu S. Documentation and quantitative analysis of the local knowledge on medicinal plants among traditional Siddha healers in Virudhunagar district of Tamil Nadu, India // Journal of Ethnopharmacology, 137 (1). – 2011. – 523-33.

5. Sensarma P. Plant names - Sanskrit and Latin // Ancient Science of Life, 12 (1-2).– Calcutta: – 1992. – 201-220.

6. Sharma S.C., Aziz Ahmad S., Traditional Medicinal Plants: Ancient and Modern Approach // Ancient Science of Life, 12 (1-2). – 1992. – 197-200.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

7. Glossary of Sanskrit Terms for the Ayurvedic Practitioner by Marisa Laursen and Robert Talbert. – 2004.

8. Anukriti, Konyak - English - Hindi Dictionary. Central Institute of Indian Languages, Mysore - National Book Trust, Sahitya Akademi. – New Delhi: 2006. http://www.anukriti.net/dicbooks/konyak-hindi/index.asp?DrpchangeLanguage=2 & http://www.anukriti.net/tools1.asp.

9. CFILT, Indo(Hindi) Wordnet. A Lexical Database for Hindi by the Resource Center For Indian Language Technology Solutions, Indian Institute of Technology. – Bombay, Mumbai: 2006. http://www.cfilt.iitb.ac.in/wordnet/webhwn/wn.php;

10. IGNCA, Cultural Heritage Digital Library. Government of India. – 2003. http://tdil.mit.gov.in/CoilNet/IGNCA/utrn0037.htm http://tdil.mit.gov.in/CoilNet/IGNCA/welcome.html.

11. Maneesh Soni, Shabdkosh English Hindi Dictionary. – 2003-2007. http://www.shabdkosh.com.

12. Ministry Agriculture India, Glossary of English, Botanical and Hindi Names of Crops, Ministry of Agriculture, Government of India. – 2001. http://www.nic.in/agricoop/statistics/gloss1.htm.

13. Palamau Tiger Reserve, Checklist of Plants in the Jharkhand State Forest. Medininagar, Distt. Palamau. – Jharkhand: 2006. http://jharkhandonline.gov.in/depts/fores/PalaWeb/hnplantsChklist.htm;

14. Platts, J. T. (John Thompson), A dictionary of Urdu, classical Hindi, and English. – London: W. H. Allen & Co.: 1884. http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/platts/index.html;
15. Thingnam Girija et al. Flowers of India. – 2008. http://www.flowersofindia.net/botanical.html;

Стаття надійшла до редакції 17.04.13.

Рыбалкина Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Статья посвящена анализу названий растений и растительных препаратов в лексике индийской традиционной медицины. Выделены семантические группы лекарственных растений с указанием их этимологии и соответствий в латыни и украинском языке. Семантический анализ лекарственных растений позволяет выявить особенности номинации растений в языке хинди.

Rybalkina Y., asp.,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

The Lexicon of the Herbals and botanical medicines in the Traditional Indian Medicine

The article deals with the analysis of the herbals in Hindi – names of plants used in Indian traditional medicine - Ayurveda. Semantic groups of herbals along with their etymology and Latin and Ukrainian equivalents have been highlighted. Semantic analysis of herbals shows peculiarities of the herbals formation in Hindi.

УДК: 821.161.2-3ДЧайка

Рибась О., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОЕЗІЇ У ПРОЗІ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ: АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ

У статті досліджується авторська своєрідність поезій у прозі української письменниці початку XX століття Дніпрової Чайки.

Ключові слова*: поезія у прозі, авторський стиль, ритмізована мова, тропи, морфологічні явища, поетичний синтаксис.*

Літературний процес кінця XIX - початку XX століття постає новаторським та синкретичним, оскільки формувався в непростий ситуації зміни